

Feminismy

globální
dějiny

Brilantní průvodce
třemi stoletími aktivismu
na několika kontinentech

History Today

Lucy Delap

HOST

přeložila
Alžběta Vargová

Feminismy

Brno 2022

Lucy Delap

Vychází za finanční podpory
Ministerstva kultury ČR

Feminisms

Original English language edition first
published by Penguin Books Ltd, London

Text copyright © Lucy Delap, 2020

The author has asserted her moral rights

All rights reserved

Translation © Alžběta Vargová, 2022

Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2022

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1219-5 (PDF)

ISBN 978-80-275-1220-1 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1221-8 (MobiPocket)

Obsah

Úvod	009
1. Sny	033
2. Myšlenky	061
3. Prostory	099
4. Předměty	135
5. Vzhled	169
6. Pocity	211
7. Činy	245
8. Písně	277
Závěr: Globální feminismy	313
Poděkování	327
Poznámky	331
Doporučená literatura	353
Seznam vyobrazení	359
Rejstřík	361
Ediční poznámka	375

Úvod

V lednu roku 1886 vzala jedna žena ze Zlatonosného pobřeží (někdejší britské kolonie, nyní Ghany) do ruky pero a napsala pobouřený dopis časopisu *Western Echo*, který byl založen předcházejícího roku.

Nejenže o nás, afrických dámách, obecně panuje špatná představa, stal se z nás také kopací míč každého bílého lachtana, který připlul do naší země [...] Těmito lidmi jsme bohužel zneužívány, a protože k tomu i nadále mlčíme, nepřestávají nás beztrestně týrat [...] Nemáme sice bílé ani andělské tváře, ale přesto jsme schopné stejně vysokého stupně kultury jako jakákoli bílá dáma.¹

Dopis výmluvně líčí autorčiny pocity a názory na bezohledné jednání evropských kolonistů, nedostatek respektu vůči místní kultuře, beztrestnost koloniální vlády a to, jak její tyranské chování dopadá na ženy. Pisatelka nebyla jen rozhněvaná – byla i sarkastická. Slovní hříčkou například označila instituci bílých mužů, justici (anglicky *justice*), za nic než kretény (*just ass*). Její jméno se nedochovalo, ale její ochota mluvit za „nás, africké dámy“ naznačuje, jak vnímala komunitu afrického ženství. Autorčině přimosti a širokému rozhledu napomohla jak řada místních faktorů (například dlouholetá tradice vydavatelství na Zlatonosném pobřeží vlastněných Afričany), tak i celosvětový dosah tehdejších ženských hnutí.

Rok 1886 byl rokem intenzivní koloniální expanze. Některé významné evropské mocnosti zabíraly africká a asijská území závratnou rychlostí, což vedlo ke vzniku násilného světového uspořádání, v němž byly tvrději prosazovány rasové hierarchie a sexuální normy, proti nimž radikálové, nacionalisté a antikolonisté bojovali celé následující století. V tomto období však zároveň po celém světě rostla vzdělanost žen a jejich přístup (nebo donucení) k placené práci. Rozšíření jízdního kola přineslo novou mobilitu, ale vedlo také k obavám, které se zhmotnily v představě „nové ženy“ na kole a v pumpkách. Rok 1886 nám nabízí náhled do příběhu o zásadní proměně stylu, jakým ženy přemýšlely o svých tělech a životech. Náš příběh sahá před tento rok i za něj a zahrnuje dvě stě padesát let pokusů o politizaci genderových nespravedlností.

Všichni, kdo se kdy stavěli proti křivdám, jimž ženy čelí, byli ve svém přístupu zásadně utváření svou historickou současností. Možnost říkat si feministé a feministky, ženy, dámy nebo sestry byla také vždy dobově podmíněná. Politické názory těchto lidí byly ovlivněny jejich společenskou třídou, kastou, etnickou příslušností, náboženstvím, sexualitou, věkem a rozdíly mezi nimi. Žádné označení jednotlivce za feministku či feministu nemůžeme brát jako samozřejmost ani ho nemůžeme přilepit jako nálepku na aktivismus žen a mužů, kteří by si tak sami neříkali nebo to přímo aktivně odmítali.

„Feminismus“ pro nás může být výchozím bodem, který nám umožní lépe porozumět tomu, jak mohly různé kampaně za „práva žen“, „nové ženství“, „probuzení“ a „osvobození žen“ sdílet tytéž cíle a taktiky. Budu se však věnovat také limitům feminismu a jeho mezerám, umlčování, specifickým problémům a oblastem, v nichž se dopouští spoluviny. Dokonce i samotná představa „žen“ (nebo, jak říkali komentátoři devatenáctého století, představa „ženy“) se ukázala jako kontroverzní. Pojem „gender“ ve smyslu kulturního a společenského uspořádání, které vychází z biologického pohlaví, se začal běžně používat až v pozdním dvacátém století. V této knize

si všímám způsobu, jakým se feministé, feministky a aktivistky vztahovali k nacionalismu, náboženským doktrínám, imperialismu, utopismu a uvažování o rasových záležitostech. Mým cílem je přinést feministickou inspiraci a ukázat nečekaná spojení a souznění napříč různými feministickými generacemi a epochami. Kromě inspirativních příkladů však musím zmínit také konflikty a napětí. Feministická sdružení měla vždy své limity a problémy, jimiž se feminismus zabýval v minulosti, se ne vždy překrývají s naléhavou současnou snahou zviditelnit a vymýtit genderové křivdy.

Feminismus usiluje o spojenectví, které zahrnuje více než polovinu lidstva. V lidské historii možná nenajdeme ambicióznější hnutí. Ale co vlastně feministky a feministé chtějí? Všichni sdílejí názor, že být ženou představuje znevýhodnění vůči mužům a že se s tím můžeme vypořádat pomocí aktivního úsilí. Politické požadavky, jež z tohoto úsilí vzešly, se však v průběhu času dramaticky lišily a dostávaly různá jména. Feminismu nejlépe porozumíme tak, když ho budeme chápat jako vzájemně se překrývající a vnitřně komplexní soubory činů, otázek a požadavků, které se začaly formovat v osmnáctém století, nebo i dříve. Problémy, jimiž se feminismus zabýval, se postupem času měnily. Britská socialistka a feministka Ethel Snowden ho před jedním stoletím popsala jako projekt, který usiluje o čistotu mužů a žen pomocí „instinktivně ženských sil, jež přispívají k ochraně rasy“. Feministky a feministé dvacátého prvního století se s rétorikou Ethel Snowden nejspíš neztotožní a anonymní pisatelka ze Zlatonosného pobřeží by jistě zpochybnila její rasovou politiku. Přesto je podivuhodné, kolik svěžesti a relevance objevíme ve feministických debatách minulosti, když se na ně podíváme optikou současných feministických zájmů. Například důraz Snowden na právo žen bojovat v armádě souzní s dnešními vysilujícími kampaněmi za rovnoprávnost v bitevních operacích.

Feminismus byl a je motivován strašlivými skutečnostmi, které ženy postihují v důsledku toho, že nemají dostatečnou kontrolu nad

vlastním tělem – znásilnění, sexuální zneužívání, nechtěná těhotenství a neutuchající tlak pramenící z tzv. mužského pohledu (*male gaze*). Feminismus upozorňoval na ženskou chudobu, vyloučení žen z bezpečnějších a lépe placených zaměstnání, jejich zranitelnost kvůli manželství a mateřství a jejich ngramotnost. Poukazoval na následky právní nerovnosti, která se projevovala v odebírání dětí, nucené práci, nedostatku lékařské péče a práva na vlastnictví půdy a ve zranitelnosti žen během okupací, válek a hladomorů. Následky genderové nerovnosti a utrpení, které z ní plyne, jsou dodnes nevyčísitelné. Feministický aktivismus byl však i kreativní a povzbudivý. Vytvářel spojení a inspiroval ke změně. Myšlenky a sny se zhmotnily do podoby kampaní a protestů a jednotlivci v nich nalézali naději, odolnost a spravedlnost.

Feminismus býval opakovaně odepisován jako politické hnutí, které už svých cílů dosáhlo, ale vždy se vrátil s novou silou v další generaci žen, jež rozhněvaně pojmenovaly svá trápení. Dnešní aktivisté mají o to, čemu někteří s rozporuplnými pocity říkají „to slovo na F“, hluboký zájem. Mnozí si však nejsou jistí, jak svůj aktivismus vztáhnout k feministické historii. Někteří přijímají osobnosti, jako byly Concepción Arenal, Mary Wollstonecraft nebo Funmi-layo Ransome-Kuti, za své „pramatky“, kdežto jiní minulost zavrhnou a kladou důraz na jedinečnost „svého“ feminismu.

Rozporuplné pocity vůči pojmu „feminismus“ a vůči feministické minulosti nejsou ničím překvapivým. Ukázalo se, že historický rámec takzvaných „feministických vln“ nedokáže obsáhnout složitost feministických dějin. Diskuze o prvních, druhých, třetích a čtvrtých vlnách feminismu nebo o jeho variantách typu „nový feminismus“ či „riot grrrl“ ne vždy odpovídaly zkušenostem žen. Aktivismus mnohých žen byl navíc natolik spjatý s jinými hnutími – socialistickými, nacionalistickými, antikolonialistickými –, že pojem „feminismus“ odmítaly jako něco příliš rozdělujícího, příliš euroamerického, příliš bělošského, příliš středostavovského.

V následujícím textu se setkáte se známými příběhy – o boji za volební právo, o protestech, házení kamenů a radikální feministické oslavě ženské síly a solidarity. Ale nenajdete v něm předpoklad, že feminismus v každé době a na každém místě vypadal stejně. Tématem této knihy je ústřední paradox feminismu: skutečnost, že jako hnutí trvá na začlenění žen do všech oblastí společenského a politického života a že požaduje radikální přeměnu struktur, které ženy vylučují, ale přesto se v něm setkáme s vlastními formami marginalizace a nedostatečného začlenění všech žen za rovných podmínek. Černošské ženy, ženy z dělnické třídy, lesby, trans a bisexuální ženy, ženy s postižením a ženy, jež nemají západní a křesťanský původ, bývaly z toho, co teoretička Chela Sandoval nazvala „hegemonním feminismem“, často vylučovány.² Navzdory kosmopolitním kořenům, které budu v následujících kapitolách mapovat, býval „feminismus“ často spojován se západním modelem emancipovaného ženství. Hlasům žen z odlišného prostředí nebo s odlišnými cíli nebylo vždy nasloucháno a feministický aktivismus ne vždy naplňoval jejich potřeby. Archivní materiály dokumentující feminismus mají tendenci klonit se k příběhu, jenž chtěly vyprávět mocnější a privilegovanější feministky. Jak říká Adele Murdolo, „ve feministickém archivu najdeme jen velice málo dokumentů, jež by ochotně vyjevily, o jak konfliktní a rasově či etnicky rozdělené hnutí se jedná“.³

Feministické bitvy někdy bývaly považovány za dávno vyhrané. Podle některých bylo vítězství dosaženo ve chvíli, kdy ženy získaly volební právo nebo když průkopnice vybojovaly možnost provozovat lékařství, mít v péči své děti nebo řídit auto. V devadesátých letech dvacátého století se často hovořilo o „postfeministickém světě“, v němž mají ženy politickou moc, ekonomický úspěch a kulturní bohatství na dosah ruky. Sebevědomí plynoucí z názoru, že feminismus svou práci již odvedl, však podstatně splasklo v uplynulém desetiletí, které bylo plné utahování opasků, brutálních válek a autoritářské politiky. V roce 2013 pronesla prominentní nigerijská spisovatelka

Chimamanda Ngozi Adichie TED talk, v němž prohlásila, že „feministkami a feministy bychom měli být všichni“. Roku 2014 tuto výzvu publikovala. Jejích slov se chytila i popová ikona Beyoncé, která na turné roku 2013 zpívala pod obrovskou projekcí slova „feministka“. Ve Švédsku dostal tištěnou verzi výzvy Chimamandy Adichie každý šestnáctiletý krátce poté, co byla vydána. Nedávným politickým debatám však přesto dominovala antifeministická a mizogynní rétorika. Hillary Clinton prohrála roku 2016 americké prezidentské volby a čelila přitom intenzivně negativnímu zpravodajství, jež se soustředilo na její vzhled. Clinton a další političky musely snášet jedovaté poznámky od svého oponenta Donalda Trumpa, který například o Carly Fiorina, své vlastní kolegyni z Republikánské strany, prohlásil: „Podívejte se na ten její obličej!“ a: „Copak by pro tohle někdo hlasoval?“ Trumpova slova podnítla miliony žen po celém světě, aby se počátkem roku 2017 účastnily protestních pochodů. Byly rozlícené jeho chvástáním, že by ženy klidně „chytil za kundu“, a zavedly slogan „kundy ti to vrátí“. Protesty a pochody po celém světě zaplavily růžové *pussy hats* (kunda čepice), jež připomínaly červené „čepce svobody“ nebo *bonnet rouge* republikánských *citoyennes* Velké francouzské revoluce. Rok 2017 byl zároveň rokem, kdy významný americký slovník společnosti Merriam-Webster prohlásil slovo „feminismus“ za své nejvyhledávanější slovo. Podle světové ankety nesouhlasila většina dotázaných jedině v Japonsku s tímto tvrzením: „Podporuji rovné příležitosti pro ženy a bojuji za ně. O těchto věcech nejen přemýšlím, ale otevřeně o nich mluvím a usiluji o změnu ve své zemi.“⁴ Tváří v tvář těmto politickým a společenským trendům nepůsobí řeči o postfeminismu příliš přesvědčivě.

Pojem „feminismus“ byl zaveden v pozdním devatenáctém století a odjakživa byl kontroverzní. Jedny americké noviny ho označily za „nové slovo pro sukničkáře“. Zobrazily muže, který obtěžuje ženu nechtěnými návrhy a říká přitom: „Mě si nevšímejte, mademoiselle, jsem jen feminist.“⁵ Nějakou dobu to trvalo, než pojem

„feminist(k)a“ získal stabilní význam jako označení osoby, která bojuje proti nespravedlnostem páchaným na ženách. Rebecca West, která roku 1911 ve věku dvaceti let začala psát pro feministický časopis *The Freewoman*, definovala pojem „feministka“ jako „jméno, kterým mě lidé nazvou, kdykoli vyjádřím pocity, jež mě odlišují od kusu hadru“. Sama však psala pod pseudonymem, protože se bála, aby neztrapnila svou rodinu.

Nebyly to jen ženy, kdo se nechal inspirovat myšlenkami rovnosti, „genderové spravedlnosti“ a odlišného způsobu života. V této knize se setkáte také s muži, kteří bojovali za práva žen, často proto, že měli hluboký osobní zájem na prosazování feministických cílů, které prospívají i mužům. Samotný pojem „feminista“ se koncem devatenáctého století začal používat právě z toho důvodu, aby nahradil myšlenku „ženského hnutí“, jež nyní mělo být otevřenější oběma pohlavím. V roce 1906 přerušil monsieur Legendre pařížskou schůzi Mezinárodní rady žen a prohlásil se za feministického kandidáta v místních volbách. Na účastnice schůze velký dojem neudělal a noviny napsaly, že byl ze schůze, určené pouze ženám, „nemilosrdně vyloučen“.⁶ Legendre nebyl jediným mužem, který ve dvacátém století kandidoval jako feministka. George Lansbury, později předseda britské Labouristické strany, kandidoval jako bojovník za volební právo žen ve volbách roku 1906 v Middlesbrough a roku 1913 ve volebním obvodu Bow and Bromley. Byl obviněn z toho, že usiluje o „vládu v sukních“, a v obojích volbách prohrál, ale jeho odhodlání to nijak nezmenšilo. Později roku 1913 byl uvězněn za podněcování násilí v boji za volební právo žen. Ve vězení držel hladovku, kterou ženy často využívaly k vyjádření protestu vůči svému uvěznění. V posledních letech začali aktivisté vyrábět trička s nápisem „Takhle vypadá feminist(k)a“ i v mužských velikostech. V roce 2016 tento slogan přijal bývalý americký prezident Barack Obama. Mnozí muži však k pojmu „feminismus“ dodnes přistupují s rozporuplnými pocity a obavami.

Pro některé ženy a muže se feminismus stal úžasným pohledem na svět, který jim zásadně změnil život. V jiných vzbudil niterný odpor, pohrdání, rozporuplné pocity a ironické reakce. Chudé ženy usilující o sociální zabezpečení, černošky protestující proti policejnímu násilí a špatnému bydlení, dělnické ženy v odborech volající po spravedlivých platech a bezpečnějších pracovních podmínkách nebo muži z mužských skupin často volili jiná pojmenování, například „antisexisté“, „womanistky“ nebo „bojovníci za sociální spravedlnost“. Osoby, které dávaly přednost těmto označením, bychom neměli nazývat feministy a feministkami. Jejich motivace a důvody pro odmítnutí feministické nálepky jsou však pro historiky feminismu důležité, protože při dokumentování aktivismu proti genderové nespravedlnosti je potřeba mít široký záběr.⁷

Feministické „kdy“

Nálepky feminismu bývají s různou mírou úspěchu promítány do uplynulých století. Někteří se snažili označit za feministky takové osobnosti, jako byla například pozdně středověká spisovatelka Kristina Pisánská, nebo dokonce starověká filozofka Hypatia z Alexandrie. Tyto historické osobnosti tak samozřejmě neuvažovaly a přistupovat k nim mnohem pozdější ideologickou optikou je zavádějící. Raději bychom se měli ptát, jakým způsobem a prostřednictvím jakých koncepcí o mužích a ženách skutečně přemýšlely. Rozdělení světa na dvě pohlaví nelze považovat za samozřejmost. V některých částech světa si nemůžeme být jisti existencí jasného pojmu „žena“. Podle historiků Číny vznikla kategorie „ženských osob“ (*furenü*) v Číně relativně pozdě a přímo se vztahovala k rodinnému statutu. V mnohých kontextech byly ženské osoby rozděleny do dalších

kategorií – v Říši Čching to byly „manželky“ a „kurtizány“. Totéž bychom mohli říct i o třídním rozdělení „žen“ a „dam“ v devatenáctém století v Británii.

Díky rozmanitosti jednotlivých oblastí se organizované požadavky na změnu projevíly po celém světě různě. Tam, kde „feministky“ existovaly, hovořily za různé skupiny a v rozmanitém rozsahu. Pojmy „ženské hnutí“ nebo „ženská otázka“ patřily do terminologie Evropy a Jižní a Severní Ameriky devatenáctého století, kdežto na Blízkém východě a v severoafrických zemích se počátkem dvacátého století debatovalo o „probuzení žen“. Jiní dávali v tomto období přednost pojmu „nová žena“, který symbolizoval nové ekonomické a kulturní příležitosti pro ženy. Čínští radikálové bojovali za „ženská práva“ (*fu-nü-tie*) a „genderovou rovnost“ (*nan-nü pching-teng*). Na tyto oblasti nemůžeme pojem „feminismus“ jednoduše promítnout a historikové feminismu si musejí dávat pozor, aby nevymazali místní specifika tamního úsilí a aktivismu. Přesto by byla chyba pohlížet na tyto debaty a hnutí samostatně, protože často sdílely tytéž klíčové myšlenky nebo nacházely inspiraci v úsilí ostatních. Můžeme mapovat hustě propletenou síť globálních debat o vztahu mezi genderem a mocí, a přitom uznat, že feminismus je hluboce historickým jevem, který závisí na jednotlivých kontextech.

Pojem „feminismus“ býval často definován rozličnými způsoby, počátkem dvacátého století byl však přesto globálně přijat. Mohl se vztahovat k ženským „právům“ a stejně tak i ke kampaním za podporu žen, za jejich ochranu a rovnoprávnost. Roku 1904 vyšlo v Chile jediné číslo časopisu *La Aurora feminista* (Úsvit feminismu) a v témže roce založila Rosika Schwimmer (1877–1948) v Maďarsku Feministák egyesülete (Feministickou asociaci). Následujícího roku vzniklo v argentinském Buenos Aires Centro feminista (Feministické centrum) a roku 1905 na Filipínách Asociación feminista Filipina (Filipínská feministická asociace). Filipínské ženy vnímaly feminismus jako prostředek k boji za občanskou roli žen, snahu regulovat ženskou

práci a za prevenci manželství příliš mladých dívek.⁸ Téhož roku hostila Argentina první Mezinárodní ženský kongres a v La Plata vyšel časopis *La Nueva mujer* (Nová žena). Motto kongresu znělo „nechte nás pracovat“. Latinskoamerický feminismus v tomto raném období kladl důraz na sociální služby a státní ochranu žen. Kritici označovali feministky za *marimachos* – napůl ženy a napůl muže. Pojem „feminismus“ byl však natolik pružný, že ho přijali i náboženští konzervativci, jako například Laura Correa de Bustos, která roku 1907 v uruguayském Montevideu vydala vlastní pojednání o *feminismo Christiano* – křesťanském feminizmu.⁹

V Británii bývá za hlavního feministického mluvčího této doby považováno hnutí za volební právo žen. Příspěvatelky do prvního britského časopisu, který se označil za „feministický“, *The Freewoman*, použily roku 1911 slovo „feminismus“ právě proto, aby svá přesvědčení odlišily od kampaně za volební právo. Podle avantgardních redaktorek časopisu pojem „feminismus“ otevíral dveře oběma pohlavím a odmítal konvenční politické instituce. Redaktorky usilovaly o revoluční změnu. Jedna z nich, Dora Marsden, pronesla kontroverzní výrok o tom, že respekt si nejnáze získají „rebelky s puškami“. Existovaly i další pojmy – francouzští radikálové experimentovali se slovem *éclairceuse* (průkopnice), aby zachytili význam průkopnic-kých žen, „osvobozených od všeho, co dosud tíží většinu jejich společnic“.¹⁰ Německy hovořící aktivisté váhali mezi pojmy *Feminismus* a *Frauenbewegung* (ženské hnutí) – měli totiž obavu, že první z nich evokuje „volnou lásku“ nebo militantnost britských sufražetek.¹¹ Feminismus byl často „převzatým slovem“, které bylo na celé řadě míst využíváno k označení rozličných typů genderové politiky. V Japonsku se roku 1910 mluvilo o *feminizmu*. Ruské aktivistky, které v opojných revolučních dnech roku 1905 založily Svaz za rovnoprávnost žen, však dávaly přednost termínu *ravnopravki* (rovnoprávačky).¹² Po celém světě rostla jak fascinace novým pojmem, tak i podezřívavost vůči evropským či americkým vlivům.

Občas se uchytily i přidělené nálepky. Na počátku dvacátého století byly bojovnice za volební právo britskými médii posměšně nazývány „sufražetkami“.¹³ Některé ženy, jež kvůli získání práva volit házely dlažební kostky, však toto označení nadšeně přijaly. V sedmdesátých letech se používal urážlivý termín „upalovačky podprsenek“. Aktivistky vynalezly i další podobná označení nebo se zmocnily starých: bizarní fúrie, babizny, levandulová hrozba, Monstrózní pluk, Společnost pro rozřezávání mužů.

Význam slova „feminismus“ se nepřestával vyvíjet a vzbuzovat kontroverzi. Aktivistky sedmdesátých a osmdesátých let mluvily raději o „osvobození žen“, protože slovo „feministický“ spojovaly s reformistickou „liberální“ politikou parlamentních a volebních práv. Francouzské feministky kolem uskupení Psych et Po (Psychoanalýza a politika) odmítaly slovo „feministický“ jako americký import, který působí konfrontačně. Dávaly přednost debatám o *femmes en lutte* (ženách v zápase), aby zachytily specifický důraz na ženskou rozdílnost a mateřské schopnosti. Japonští aktivisté pozdního dvacátého století zase mluvili o společnosti „bez genderu“. S příchodem dvacátého prvního století cítili mnozí aktivisté po celém světě potřebu přidat ke svému feminismu i další vlajky, čímž vznikla označení jako „intersekcionalní feminismus“ nebo „trans-friendly feminismus“.

Feminismus má mnoho tváří, ale jedním z jeho jednotících snů je stát se hnutím, které by mohlo zahrnout všechny ženy: „vzájemně, jednomyslně si pomáhat“, jak roku 1913 deklaroval čínský transparent na konferenci organizace International Woman Suffrage Alliance (Mezinárodní spolek za volební právo žen, zkratkou IWSA). Sen o jednotě byl spojen s paradoxem abstraktní politické agendy, která ve své snaze zahrnout všechny ignoruje konkrétní vyloučení. Tento problém se někdy pokoušely vyřešit debaty o „černošském feminismu“ nebo „chicanském feminismu“, ale kritici tvrdili, že to jen zdůrazňuje vyloučení černošských a chicanských žen z etnicky nevyhraněného feministického „mainstreamu“. Afroamerická spisovatelka Alice Walker

roku 1984 zavedla pojem „womanismus“ a některé černošské ženy ho přijaly. Slovu „womanistka“ (nebo „womynistka“, jak říkají některé, jež se chtějí plně zbavit slovíčka *man* neboli „muž“, které se schovává v anglickém *woman*) hrozí stejné nebezpečí jako slovu „feministka“: nebezpečí, že bude příliš zobecňující. Přesto nám poslouží jako připomínka limitů a vyloučení, s nimiž se ve feminismu setkáme. Afroamerická aktivistka Frances Watkins Harper (1825–1911) již v roce 1866 výstižně řekla: „Vy bělošky tu mluvíte o právech. Já mluvím o křivdách.“ Harper chtěla, aby ženské hnutí napadlo rasovou segregaci v tramvajích, ale jejím bílým společnícům se do problémů rasového vyloučení pouštět nechtělo. Harper proto – jako Afroameričanka a bývalá služka – pokračovala těmito slovy: „Mně, barevné ženě, se v této zemi dostalo vzdělání, díky němuž si připadám jako Izmael – má ruka je proti všem a ruka všech je proti mně.“¹⁴ Harper a další afroamerické aktivistky utvořily roku 1897 organizaci National Association of Colored Women (Národní asociace barevných žen). V prostředí, kde rasové vyloučení stále narůstalo, se od bílých žen raději oddělila a pojem „feminismus“ za svou platformu nepřijala.

Tyto debaty o pojmenování a přináležení naznačují, že existuje potřeba hluboce se zamyslet nad rozličnými jmény genderového aktivismu a nad tím, čemu jednotlivá označení slouží. Nemusíme soutěžit, které feministky byly ty první nebo ty nejryzejší. Místo toho se můžeme vydat po stopách vyloučení a různosti mezi aktivisty genderu a sociální spravedlnosti a mapovat jejich vášnivé, obtížné či strategické koalice.

Navzdory nové vlně zájmu o to, co feminismus v současnosti „znamená“, je důležité pochopit, že význam tohoto pojmu byl vždy pohyblivý. Feministické symboly a slogany byly a jsou tvárné a dají se přetvořit do formátů použitelných pro různá publika. V této knize budu zkoumat tradice, které zahrnují islámský, černošský, domorodý a lesbický feminismus. Poněkud kontroverzně se budu zabývat i muži, kteří se s feminismem ztotožňovali, a zkoumat tak dlouhotrvající

napětí ohledně toho, ke komu feminismus promlouvá a kdo může být součástí tohoto hnutí.

Proč globální?

Proč k feminizmu přistupovat z globální perspektivy? Dějiny feminismů bývaly často vystavěné na „civilizačním“ a eurocentrickém modelu. Toto pojetí datuje feminismus až k evropským spisovatelům a spisovatelkám sedmnáctého století, jako byli Aphra Behn, François Poullain de la Barre a Sarah Fyge, kteří o ženách začali uvažovat jako o „zotročené třídě“. Tito spisovatelé byli inspirováni myšlenkami o spirituální rovnoprávnosti žen v převážně protestantských náboženských tradicích. Když psali o „zotročení“, jen zřídka brali v úvahu ženy, jež byly skutečnými otrokyněmi na plantážích a panstvích v Jižní a Severní Americe a v Karibiku. Začali hledat cesty k pojmenování a odmítnutí znásilnění a vynuceného manželství – a opět nebrali v úvahu širokou rozšířenost těchto zkušeností u otrokyň. Tito intelektuálové byli dějinami feminismů často vnímáni jako významní „předci“.

Ve starších pojetích historie potom štafetový kolík obvykle přebíraly ženy, jež prožily americké a francouzské revoluce pozdního osmnáctého století, jako byla Abigail Adams a Olympe de Gouges. De Gouges, která ve svém díle *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (Deklarace práv ženy a občanky, 1791) popsala ženská práva, bývá spolu s britskou spisovatelkou Mary Wollstonecraft často jmenována jako iniciátorka znatelně feministických myšlenek a polemik. Jejich vliv bývá sledován do budoucnosti, do mnohem aktivističtějšího devatenáctého století, kdy kvetly kampaně za vzdělání žen, za jejich práva volit a vlastnit půdu, i až do století dvacátého.

Teprve nedávno byly do této historie začleněny i takové postavy jako bývalá otrokyně a básnířka Phyllis Wheatley (přibližně 1753–1784). Feministické dějiny se často točily kolem uzavřené skupiny převážně bílých a vzdělaných pramatek. Vedly tak ke vzniku dědických linií, které nejenže riskují špatnou interpretaci raných variant feministických myšlenek a činů, ale také spolu soupeří v touze ukázat, „kdo dřív“. Jednoduše řečeno, nejranější texty, které mohou být vnímány jako „feministické“, byly použity k ustanovení národního prvenství, přičemž za původce feminismu byli označováni bílí občané imperiálních mocností, jako byla Francie, Velká Británie nebo Spojené státy.

Globální neboli světové dějiny taková pojetí už několik desítek let zpochybňují. Historikové navrhli nové způsoby pojmání globální stránky feminismu, jež vycházejí z alternativních počátků a nových myslitelů. Za zakládající moment feminismu bychom mohli považovat například Ženskou konferenci, jež se uskutečnila roku 1799 v alexandrijském městě Ar-Rašíd (známém také jako Rosetta). Skupina egyptských žen, radikalizovaných protesty proti francouzské invazi do Alexandrie roku 1798, tam debatovala o pracovních podmínkách žen a jejich postavení v rodině. Dalším počátkem mohl být také moment, kdy domorodé ženy v Sieře Leone, jež vlastnily dům, získaly roku 1792 právo volit (roku 1808, kdy se jejich země stala britskou kolonií, o něj zase přišly). Na Novém Zélandu získaly domorodé ženy a ženy osadnice volební právo už v roce 1893, mnohem dříve než jejich evropské a americké protějšky. Tyto perspektivy pomáhají narušit domnělé prvenství evropských feminismů.

Globální dějiny feminismu se zajímají o rozsáhlé struktury, na nichž stály myšlenky „ženské otázky“, ženských práv a emancipace. Pečlivě zkoumají například roli koloniálních impérií v utváření ženských hnutí devatenáctého a dvacátého století a ve vytváření světa, v němž byly občanské svobody odpírány kolonizovaným národům. Tito lidé podstupovali v rámci systémů neplacené a nucené práce masovou migraci. V mnoha prostředích měly ženy omezený

přístup k vlastnictví půdy a omezená obchodní práva. Ženy z imperiálních mocností využívaly rétoriku rasového a civilizačního pokroku k tomu, aby se pro kolonizované ženy staly autoritami. Braly na sebe role misionářek, osadnic a manželek, aby mohly cestovat, popisovat životy nezápadních žen a zasahovat do toho, jak s nimi je zacházeno, často ve jménu rovnoprávnosti a feminismu. V pozdějších desetiletích, když se koloniální impéria začínala rozpadat, to bylo geopolitické soupeření studené války, co napomohlo utváření a schvalování ženského a feministického aktivismu.

Devatenáctému a dvacátému století dominoval rozvoj nacionalismu. To znamenalo, že postavení žen a jejich svobody byly často svázány s debatami o pokroku národa. Těmto debatám vévodila problematická představa „zpátečnictví“, jež byla prostředkem k vyjádření lokální nespokojenosti s podmínkami žen. Například v Brazílii byla představa emancipované a vzdělané Evropanky nebo Severoameričanky využívána k požadování národního či regionálního pokroku. Redaktorka brazilského časopisu zaměřeného na práva žen *O Jornal das senhoras* (Dámský časopis) poznamenala roku 1852 v prvním úvodníku:

[...] ve Francii, Itálii, Španělsku, ve Spojených státech i v samotném Portugalsku se množí příklady žen, jež zasvětily svůj čas literatuře a přispívají do mnohých novin. Zůstane snad Jižní Amerika se svými představami osamocená, když celý svět pochodem míří k pokroku a k morálnímu a materiálnímu zlepšení společnosti?

Časopis *O Jornal das senhoras* byl založen v Riu de Janeiru. Jeho redaktorkou byla Juana Paula Manso de Noronha (1819–1875), původem z Argentiny. Časopis vnímala jako platformu, kde může pracovat pro „společenské zdokonalení a morální emancipaci žen“. Pro Manso de Noronha bylo rétoricky výhodné vylíčit kontrast mezi „pokrokovými“ a „zpátečnickými“ oblastmi, ale reformy, které se – ať už skutečně

či domněle – odehrávaly v zemích, jako byla Británie, Francie nebo Spojené státy, se odehrávaly i v Brazílii. V Británii byla první univerzita pro ženy, cambridgeská Girton College, otevřena roku 1869. V Brazílii získaly ženy právo na vyšší vzdělání jen o deset let později, roku 1879 – ve stejném roce, kdy se Francie zavázala umožnit dívkám studium na *lycées* (středních školách). Volební právo pro ženy bylo vážně probíráno roku 1891, kdy Brazilský národní kongres přijal ústavu. V Británii a Spojených státech probíhaly obdobné debaty ve stejném období. A navzdory rétorice zpátečnictví byla Manso de Noronha přesvědčená, že není třeba, aby vedení převzala Evropa, protože „vlajka osvícení elegantně povlává ve vonném tropickém vánku“.¹⁵

To, s jakou lehkostí se spisovatelka pohybuje přes státní hranice, nám připomíná, že se nedá říct, že by v jednotlivých státech, regionech nebo impériích probíhaly různé historie feminismu. Globální vlivy vycházejí z migrace jednotlivců – uprchlíků, studentů, exulantů a dělníků. Například jednu z prvních petic za volební právo žen v Británii organizovala Anne Knight ze Sheffield Female Political Association (Sheffieldské ženské politické asociace) roku 1851, poté, co pobývala v Paříži během revolučních dní roku 1848 s francouzskou aktivistkou Jeanne Derooin. Derooin zase roku 1852 ve svém *L'Almanach des femmes* (Ženském almanachu) vydala pojednání Harriet Taylor Mill z předcházejícího roku s názvem „The Enfranchisement of Women“ (Udělení volebního práva ženám). Díky technologickému pokroku v oblasti cestování a komunikace v devatenáctém století některé ženy kočovaly napříč mnoha národy. Historička Bonnie Anderson sledovala osudy židovské abolicionistky a sufražistky Ernestine Rose (1810–1892), kterou útěk před dohodnutým manželstvím zavedl z Polska do Berlína, Paříže, Londýna a New Yorku a která se na svých cestách ponořila do socialistického a feministického aktivismu.¹⁶

Historikové promyšlené kultivaci transnacionálních prostorů začali věnovat pozornost na stránkách globálně dostupných perio-

dik, na shromážděních a konferencích, ve spolicích a federacích. Někdy byl transnacionalismus záměrnou taktikou, která se projevila v globální mobilizaci takových organizací jako například Women's Christian Temperance Union (Ženský křesťanský svaz na podporu abstinence, zkratkou WCTU) v devatenáctém století. Mezinárodní organizace, jako byla International Council of Women (Mezinárodní rada žen), napomohly vzniku důležitých prvků globální správy – například League of Nations Commission on the Legal Status of Women (Komise Společnosti národů pro status žen před zákonem, 1937). „Levicově feministická“ Women's International Democratic Federation (Mezinárodní demokratická federace žen, zkratkou WIDF) vytvořila podobnou síť kampaní a mobility ve druhé polovině dvacátého století. Ta později ovlivnila důležité Světové konference OSN o ženách, jež se konaly v Mexiku (1975), Kodani (1980), Nairobi (1985) a Pekingu (1995).¹⁷

Přístup zaměřený na globální dějiny nám rovněž umožňuje všimnout si interakcí mezi světově proslulými texty a místními intelektuálními a aktivistickými tradicemi.¹⁸ Například významné pojednání Johna Stuarta Milla *Poddanství žen*¹⁹ vyšlo v Británii roku 1869 na pozadí Millovy nedávné snahy prosadit volební právo pro ženy v parlamentu, kde byl poslancem za obvody City a Westminster. Tato kniha byla rychle přeložena do mnoha jazyků. Do španělštiny ji roku 1872 přeložila Chilanka Martina Barros Borgoño a vydala ji v chilském časopise *Revista de Santiago* pod názvem *La Esclavitud de la mujer*. Chilské ženské hnutí vycházelo z evropských textů, ale udrželo si vlastní specifické zaměření. V Chile, kde jen málo mužů mohlo volit, nebylo tím nejpálčivějším problémem volební právo, ale ekonomické vykořisťování žen v průmyslu. Tato perspektiva přetvořila význam Millových představ o „otroctví“ žen.

Feminismus je lepší chápat spíše jako konverzaci než jako import – ale konverzaci s mnoha odstíny. Probíhala za nerovných podmínek, kdy některé hlasy zaznívaly hlasitěji a jiné byly pravidelně

ignorovány.²⁰ Historici globálních dějin využívají myšlenku „propletených historií“, aby vystihli, jakým způsobem myšlenky, lidé a texty překračovali hranice a vytvářeli rozličné „křížovanky“. Historička Kathryn Gleadle nás vyzývá k tomu, abychom feministické dějiny vnímali jako nelineární strukturu kořenových oddenků, která je plná růstu, mrtvých částí a vzorců vlivu.²¹ Některé z těchto vzorců se rozpínají napříč různými obdobími. Feministé i jiní si uchovali kritický dialog s ranými texty a přepracovávali myšlenky, které v nich byly obsažené. Domnělé prvenství bílých, vzdělaných Evropanek a Američanek se ukázalo jako mýtus.²² V následujících kapitolách zdůrazním myšlenkové konstelace typické pro určité oblasti, které umožnily rozvoj feministických snů, myšlenek a činů a diskuzi o nich. Někde se setkáme s tenkými stružkami vlivu, jinde narazíme na odpor či inovaci. Místo hledání kořenů v Evropě jsem se rozhodla pracovat s o něco rozostřenější představou „mozaikového feminismu“, který se skládá ze zděděných dílků, z nichž vznikají různorodé vzorce a obrazy. Feministické koalice, stejně jako mozaiky, byly skládány z kousků, jež byly k dispozici – z jiných hnutí, zapálených jednotlivců, činů a myšlenek. Některé mozaiky vydržely dlouho. Jiné se rozdrobily a jejich dílky byly buď využity k něčemu jinému, nebo nám zmizely z dohledu.

Obvyklé zaměření na Evropu v této knize odkláním a „regionalizuji“. Líčím zde dějiny jiných sítí a míst – například význam Japonska, kde díky čínským exulantům docházelo na počátku dvacátého století k velké kulturní výměně. Nesoustředím se ani tak na osobnosti, jež byly pevnou součástí národních států, jako spíše na mezinárodní aktivisty a spisovatele, kteří se zabývali volebním právem, abstinencí, antikolonialismem a otázkami míru. V knize střídám obecná shrnutí různých feministických přesvědčení a kampaní s podrobnějším zkoumáním životů jednotlivých žen, jež bojovaly proti genderové nerovnosti. Doufám, že se mi tak podaří načrtnout pár důležitých nových možností, jak interpretovat feministické postupy a myšlenky různých

dob. Ovlivněna myšlenkou „politiky v mezírkách“ Kimberly Springer navrhuji, abychom se nedívali jen na střípky a úlomky, z nichž se mozaika skládá, ale také na mezery mezi jednotlivými dílky. Tvorba Kimberly Springer, jež se zaměřuje na černošské feministické organizace, jako například Third World Women's Alliance (Alianci žen třetího světa), popisuje politiku tvořenou v „mezírkách“ – v krátkých chvílích mezi prací a péčí o druhé. Organizace černošských žen se řadily kamsi mezi problematiku občanských a ženských práv a kreativně či nejistě tak zvýrazňovaly křížovatky genderu, třídy a rasy.²³ „Politika mezer“ Kimberly Springer poukazuje na problémy, které nezapadaly do stávající feministické politiky, a na příležitosti a narušení, které z nich plynuly. V podobném duchu bychom si mohli položit otázku, díky čemu je mozaika pevná nebo co její vzorce drolí. Můžeme zkoumat, jakým způsobem mohou sny, kampaně, prostory a místa, pocity a písně sloužit jako feministický „cement“, který určitou politiku zasazuje do jejího historického rámce a který se časem drolí, aby mohly dílky mozaiky vypadnout a umožnit rozvoj nových obrazců.

Metafory mozaiky a konverzací vzbuzují dojem bohatosti feministických debat. Nesmíme však zapomínat ani na rozpory, násilí a problémy, které byly pro feminismus rovněž typické. Jak poznamenala feministická filozofka bell hooks, „ženy se na politice dominance mohou podílet a také to dělají, ať už jako oběti nebo jako pachatelky“.²⁴ Některé globální systémy, jež se objevily zhruba ve stejné době jako feminismus (například imperialismus, kolonialismus misionářů a osadníků, smluvní služebnictví²⁵ nebo nacionalismus), závisely na násilí a podřizování druhých. Svět historicky nebyl místem, kde by se mohli všichni svobodně pohybovat. My, pozorovatelé z jednadvacátého století, můžeme na feministickou minulost pohlížet z globální perspektivy, sami historičtí aktéři však toto privilegium neměli. Jak tvrdí historička Mrinalini Sinha, globální dějiny feminismu nás jednoduše nepřimějí k tomu, abychom rozšířili svůj záběr a začali uvažovat o mnohých „feminismech“.²⁶

Naše pojetí feminismů musí vzít v úvahu to, co Sinha nazývá „rozporuplnými dějinami různých ženských hnutí“, poznamenanými souperením, konflikty a mocenskými tahanicemi.

Teorie, aktivismus a využitelnost

K čemu byly feminismy využívány? Jaká využití mohou mít dnes? Myšlenka „využitelných dějin“ nám nabízí prostředek k pojímání historie jako dialogu se současností – jako něčeho, co může objasnit otázky ohledně feministické strategie, priorit a zaměření dneška, a to tak, že nám ukáže, jak byly dilemata a kampaně utvářeny v minulosti. Feministické myšlenky a kampaně bývaly využívány k přerozdělení domácí práce a ke změnám ve výchově a vzdělávání dětí, v tvorbě výtvarného umění a hudby, v třídění a odměňování „práce“ a ve fungování právních systémů. Při pohledu na feminismy minulosti najdeme předchůdce dnešních problémů, aniž bychom nutně tvrdili, že se historie opakuje. Můžeme si klást následující otázky: Kdo by historicky patřil do kategorie „feministka“? Kdo by tam nepatřil? Jaké změny feminismus přinesl jednotlivcům, společnostem nebo národům?

Přemýšlet o využitelnosti však neznamená, že bychom feministickou minulost měli zkoumat jen za účelem toho, abychom se jí v současnosti inspirovali. Můžeme se také snažit pochopit specifčnost a osobitost například toho, jakým způsobem ovlivnilo feminismus v pozdním osmnáctém století náboženství nebo jak snahy o budování národa počátkem dvacátého století v Číně a na Blízkém východě poskytly specifické podhoubí pro rozvoj ženských hnutí. Využitelná historie neznamená, že budeme minulost posu-

zovat podle současných měřítek. Místo toho nám využitelnost připomíná rozličné způsoby užití feminismu (rétoricky, intelektuálně i materiálně) v životech historických aktérů.²⁷ Každý čtenář bude mít nepochybně vlastní otázky a sám si zvolí, co pro něj bude využitelné. Využitelný feminismus musí být otevřený a nedogmatický. Musí být utvářen vztahem mezi minulostí a současností, ale nesmí jím být definován.

Některé aspekty feministické minulosti nás dnes mohou znervózňovat. Myšlenka využitelnosti však uznává skutečnost, že současný aktivismus historické základy potřebuje.²⁸ Feministky a feministé byli ve vztahu k historii dlouhou dobu v nepříjemné pozici. Odmítání přesvědčení našich matek a babiček bývá motivováno potřebou bouřit se, vyhlásit novou éru a setřást ze sebe dědictví minulosti. Díky novinkám typu sociální sítě si současné feministky mohou myslet, že #CuéntaLo (Řekni to) nebo #MeToo se od předchozích feministických vzepětí zásadně liší. Ve feministických hnutích byl však zároveň vždy přítomen historický aspekt, který byl někdy prodchnut nostalgií. Přitom stačí jen letmý pohled do minulosti a setkáme se se společnými tématy, jako je sexuální obtěžování na pracovišti a na ulici a odpor vůči mužskému násilí, beztrestnosti a neúctě k ženám.

Pro mnohé čtenáře bude kniha o feministických dějinách alespoň částečně intelektuálním putováním. Feminismus byl vždy (kromě jiného) výzvou k hlubokému zamyšlení nad tím, jak a proč je společnost uspořádána a proč jsou (někteří) muži více slyšet, mají více zdrojů a větší autoritu než ženy. Feminističtí myslitelé se zabývali velkými myšlenkami moderní doby: zpochybňovali ideu liberálního já, společenskou smlouvu, pojetí demokratického občanství, státu a národa a socialistické představy revoluce. Feminismus se protínal s anarchistickými kritikami a přispíval k nim a stejně tak přispíval i k ekologickým a teologickým vědám a ke kritické rasové teorii. S rozmachem vyššího vzdělání v pozdním dvacátém století se feminismus stal ve většině zemí zavedenou součástí akademického

prostředí. Feministická teorie se však rozvíjela i v popředí protestů, kampaní a akcí ke zvyšování uvědomělosti. Často byla utvářena tak, aby ji bylo možné využít k aktivismu i ke změnám v osobním životě.

Způsoby psaní o historii se v posledních dvaceti letech proměnily a zmnožily. Vznikla řada děl o kulturních dějinách a zrodily se i nové přístupy ke studiu materiální kultury, prostoru, kapitalismu a emocí – abych zmínila alespoň několik oblastí, jimž se v poslední době dařilo. Tato kniha je novými přístupy ovlivněna a rozšiřuje feministické dějiny za obvyklou hranici analýzy intelektuálních a společenských hnutí. Nebudu se zde pokoušet líčit kontinuální příběh, který by pokrýl dějiny feministických hnutí za poslední dvě století – takový počín by byl nemožně rozsáhlý. Místo toho zde navrhnou několik nových odrazových můstků, které vycházejí z nedávno vzniklých inovativních pojetí dějin. První kapitola, která se zabývá feministickými sny, je ovlivněna obratem k literárnímu a psychoanalytickému uvažování, jež bere vážně naše sny i kreativní a podvědomé účely, jimž mohou sloužit. Druhá kapitola si všímá teoretických zdrojů vytvořených feministkami a feministy, a to tak, že líčí, jakým způsobem patriarchát a další pojmy zachycují přetrvávající genderové vzorce uspořádání lidské společnosti. Zároveň zkoumá vliv dlouhodobých intelektuálních tradic (jako je republikanismus) a novější rozvoj pojmů intersekcionalita a sexismus. Třetí kapitola se zabývá myšlenkou feministického prostoru. Je inspirována rostoucím akademickým zájmem o způsob, jímž místo a prostor utvářejí sociální hnutí. Zasazuje feminismus do prostorů, kde se pracuje i modlí, a mapuje pokusy o vytvoření útočišť a bezpečných míst. Čtvrtá kapitola blíže zkoumá některé feministické objekty. Dřívější způsoby psaní dějin pojímaly feminismus jako ideologii či hnutí, které nejlépe pochopíme pomocí životopisů lidí, tato kapitola však do popředí přináší materiál a vizuální kulturu feminismu tak, jak ji vidíme nejen na politických odznacích a plakátech, ale i ve všedních předmětech, jako jsou obyčejné, ale mocné knihy a kloboukové jehly. Pátá kapitola rozšiřuje materiální kulturu

na feministický vzhled, oděv a módu. Šestá kapitola vychází z nových děl o emocích a uvažuje o pocitech, které feminismy vzbuzují. Sedmá kapitola nám připomíná silný aktivistický rozměr, jenž dějiny feminismů vždy proplétal, a zkoumá, jakým způsobem se protestovalo jak tělesně, tak prostorově. Osmá kapitola se zabývá sluchovými rozměry feminismu a zamýšlí se nad zpěvy, písněmi a hudebními inovacemi spojenými s aktivismem.

Nové perspektivy zasazují feministické dějiny do těch nejinnovativnějších oblastí historického bádání a proměňují naše chápání využití feminismu. Zavádí nás na různé kontinenty a ukazují nám, proč nemohou fungovat univerzální definice feminismu, které se snaží postihnout různá místa a období. V této knize vás zvu ke zkoumání „feminismů“ na globálním pozadí v období dvou set padesáti let. Příběhy, jež z tohoto zkoumání vyplynuly, se netýkají ani tak genderové rovnosti, jako spíš genderové spravedlnosti – požadavků na vytvoření prostředí, v němž se bude dařit všem. To někdy mohlo mít podobu spravedlivé mzdy, jindy vyhnání koloniálních okupantů nebo přijetí spirituality Bohyně. Někdy také vznikaly konflikty mezi různými feministickými cíli a sny. Ve feministické minulosti můžeme nejen najít inspiraci, ale také díky ní lépe pochopit, proč výzva Chimamandy Ngozi Adichie, abychom „všichni byli feministkami a feministy“, nikdy nebude snadným úkolem.

1. kapitola

Sny

Když jsem se jako postgraduální studentka začínala v devadesátých letech pouštět do studia dějin feminismů, potkala jsem na jednom večerním semináři kolegyni, která mě přiměla důkladně se zamyslet nad tím, jaké sny mohou feministky a feministy motivovat. Posadila se vedle mě a obě jsme naslouchaly debatě o feministické filozofii. Ale možná jsem si jen myslela, že naslouchám, protože jsem si uchovala silnou vzpomínku na její duhové ponožky, které měly, podobně jako rukavice, prostor pro všechny prsty. Prezentovala se radostně a nekonvenčně. Začaly jsme si povídat o feminismu a já byla upřímně v šoku, když mi řekla o své vizi, že by feminismus mohl vymazat gender úplně. Snila o světě, kde by muž a žena byly zcela nepodstatné kategorie. V dnešní době, kdy přijímáme queer, trans a genderově neutrální formy identity (ať už jako experiment či s plným zápallem), je její sen možná méně šokující. I mé názory jsou dnes méně konvenční. Rozhovor s touto kolegyní pro mě přesto byl důležitým momentem, protože mi ukázal nejen různorodost utopických nadějí, které se s feminismem pojí, ale i mé vlastní lpění na existujících kategoriích muže a ženy. Sny jsou mocným prostředkem, jak představit myšlenky změny a jinakosti. Spisovatelka Mary Wollstonecraft jim v pozdním osmnáctém století říkala „divoká přání“. Tyto záblesky imaginace odhalují, co ženy a muže inspirovalo k feministickému probuzení.

Sny nám ukazují velice osobní, intimní pohled na to, co feministický aktivismus motivovalo. Jsou utvářeny okolnostmi, v nichž se snící nacházeli – jejich rodinou, zkušenostmi s prací a zaměstnáním,

jejich emočním stavem i texty, které četli. Sný jsou však také spjaty s historickou chvílí, s tím, co si můžeme představit v kontextu například okupace, revoluce, urbanizace či hladomoru. Můžeme si myslet, že feministické sny byly zpočátku skromné a soustředily se na získání konkrétních práv, například právo mít v opatrovnictví své dítě. Letmý pohled na rozmanitost snů a snících v desetiletích pozdního osmnáctého a celého devatenáctého století nám však ukáže něco jiného. Sný Charlese Fouriera (1772–1837) a jeho následovníků naznačují ambicióznost a překvapivou neortodoxnost raných vizí nového genderového pořádku. Fourier tvrdil, že lidské štěstí závisí na smysluplné práci a svobodném vyjádření touhy. Takto uvažoval o zkorumpovaných sexuálních zvycích své doby:

Což není mladá dívka zbožím vystaveným na prodej komukoli, kdo se chce dohodnout o jeho nabytí do výlučného vlastnictví? Což souhlas, jenž dává k manželskému svazku, není směšný a vynucený tyranií předsudků, které ji od mládí sužují? Chtějí ji přesvědčit, že její řetězy jsou utkány z květů, ale může si snad dělat iluze o svém zneuctění?¹

Fourier navrhl jiný feministický sen – ideální společnost zvanou Harmonie. Tuto společnost by charakterizovala kreativní a přitažlivá práce, vystavěná na spolupráci. Všichni – muži, ženy i děti – by měli rozmanitost úkolů, jež by souzněly s jejich vlohami. V sexuálních záležitostech by všichni měli možnost vyjádřit „škálu milostných inovací, jaké si zatím neumíme představit“. Ženy by se podílely na vládnutí a Harmonie by sahala přes celou Zemi. Prostředky k dosažení svého cíle však Fourier popsal jen velice vágně, a proto ho pozdější myslitelé považovali spíše za utopii než za seriózní socialistický návrh. Ve třicátých a čtyřicátých letech devatenáctého století trvali Fourierovi následovníci ve francouzských, španělských, alžírských, amerických i dalších komunitách na zrušení manželství,

vlastnictví a konvenčního mateřství ve prospěch „rovnováhy vášní“. Jejich divoké experimenty nám připomínají, že feministické myšlení se postupem času rozhodně nestává stále radikálnějším.

V této kapitole budu zkoumat některé z rozličných zdrojů a dějišť feministických snů – těch, které prosazovaly oddělení od mužů, těch, jejichž ústředním námětem byla láska a sexualita, i těch, které usilovaly o „pokrok rasy“. Vedle rozvinutých literárních fantazií a science-fiction si budu všimát i podvědomých a chaotických fragmentů snového života. Sny bývají nejen dějištěm neúnavného utopismu, ale i ukazatelem znepokojení a neklidu, které představy nového života často doprovázely.

Země žen a Herland

V roce 1905 vydala pětadvacetiletá Bengálka Rokeja Sákhwát Hosen povídku *Sultana's Dream* (Sultanin sen), fiktivní feministickou utopii, v níž vylíčila technologicky pokročilou zemi s názvem Země žen.² V její vizi byli muži umístěni do ústraní *zenany* (harému) a ženy vládly bez závoje a pardy. Země žen se podobala zahradě, kde byly ženské odborné znalosti a technologie využívány pro dobro všech. Rokeja popsala univerzity vedené ženami, jejichž bádání umožnilo rozvoj ekologicky udržitelného zemědělství. Za zásadní považovala přístup žen k množství vody, možná na základě mughalských kulturních a zahradních tradic nebo vlastní zkušenosti s environmentálním pustošením Indie britskými kolonisty. Rokeja tvrdila, že ve „skutečném světě“ využívají muži vědu jen k vojenským účelům. Vládkyně Země žen však byly přesto silné a odhodlané svou vládu prosadit. Rokeja je vyzbrojila tepelnými paprsky, jimiž odrážely armády mužů ze sousedních zemí.

Rokejina vize sice nebyla sekulární, ale náboženství, které jako rozená muslimka podporovala, bylo neortodoxní. Popsala, že se zakládalo na lásce, pravdě a nové definici „posvátných“ vztahů. V bengálské společnosti byly „posvátné“ vztahy s blízkou rodinou, s níž bylo zakázáno manželství. Rokeja rozpustile prohlásila, že v Zemi žen pojem „posvátný“ zahrnuje všechny, jako by všichni byli jedna „rodina“. Muži a ženy se tak mohli svobodně stýkat bez jakýchkoli sexuálních konotací. Rokejina kritika pardy a zahalování neličila islám jako zdroj omezování. Podobně jako jiní založila své politické názory na myšlenkách navrácení ženských práv, které islámské náboženství slibovalo: „Nechceme almužny ani milodary. Chceme jen to, co nám islám daroval před 1 300 lety.“³

Za svého života byla Rokeja (1880–1932) frustrovaná zjevným souhlasem bengálských muslimek s pardou: „Proč se necháváte uzavírat? Zanedbáváte povinnost, kterou vůči sobě máte, a ztrácíte svá přirozená práva [...]“ Vášnivě podporovala vzdělání žen jako cestu ke svobodě pro své současnice a sama pracovala v oblasti sociálních služeb a vzdělávání.⁴ Izolaci žen, způsobenou pardou a zahalováním, považovala za „tichého zabijáka, jako je oxid uhelnatý“. V odmítání pardy se Rokejiny názory blížily názorům většiny koloniálních komentátorů, kteří uzavírání muslimských žen, stejně jako hinduistická dětská manželství a „pálení vdov“, považovali za primitivní a barbarické praktiky. Rokeja se rozhodla napsat *Sultana's Dream* v angličtině a její utopie poprvé vyšla v časopise *Indian Ladies Magazine* (Časopis indických žen). Volba křesťanského, anglicky psaného časopisu může naznačovat, že za své cílové publikum považovala vzdělané koloniální elity. Sama se vnímala jako součást elitních domorodých kruhů, jejichž zásahy usilovaly o „modernizaci“ rodinných praktik Britské Indie. Rokeja však také vydala množství článků v bengálských časopisech a založila odnož sociální organizace pro muslimky – Andžuman-e chawátín-e islám (Asociaci muslimských žen). Přeložila a cito-

vala progresivní feministické příběhy a texty z Afghánistánu a Británie a v meziválečných letech prosazovala vzdělávání žen.⁵

Rokejina vize ženské komunity s autonomní samovládou se podobala snům jiné významné osobnosti feminismu, která však pocházela z naprosto odlišného kulturního zázemí. Charlotte Perkins Gilman (1860–1935) byla jednou z nejvýznamnějších a také nejvýraznějších feministek počátku dvacátého století. Vyjadřovala se k ohromujícímu množství témat, od reformy odívání a volebního práva po sexuální reformu, antikoncepci a prostituci. Stejně jako Rokeja i Gilman prezentovala feminismus jako sen o odlišné budoucnosti. V její rodině z otcovy strany najdeme známé aktivistky za sociální spravedlnost a volební právo, jako byla například abolicionistka Harriet Beecher Stowe,⁶ její prateta. Otec Charlotte Gilman však opustil svou ženu a děti, a Gilman tak strávila dětství v chudobě, na okraji společnosti. Její bratr byl poslán na studia, ona však nikoli. Dokonce i po sňatku roku 1884 musela být nezávislá a vynalézavá. Její materiální nouze se ještě znásobila, když se v roce 1888 rozhodla pro relativně nezvyklý krok a rozešla se s manželem. Nezávislost se jí osvědčila v kariéře neuvěřitelně plodného psaní. Mezi lety 1909 a 1916 sama vydávala měsíčník *The Fore-runner* (Předzvěst), pro který psala všechny úvodníky, články, knižní recenze, básně a povídky. Dokonce psala i vlastní reklamy, například tuto nadšenou ódu na wisconsinskou punčochovou firmu Holeproof, v níž roku 1909 čtenářky informovala: „Nosila jsem je pořád a pořád a pořád, až jsem z těch nesmrtelných, nezdolných, nepřírozeně pevných punčoch už byla tak unavená, že jsem je musela darovat!“

Gilman prosazovala feminismus s lehkostí a humorem, protože chtěla oslovit „obyčejné“ čtenářky. Feminismus považovala za typ humanismu, který podporoval „rozvoj lidských vlastností a funkcí u žen“. Psaní fikce jí pomáhalo představit si alternativy k ekonomické závislosti žen. Její nejpropracovanější utopie, *Herland* (Její země), vyšla roku 1915, deset let po Rokejině *Sultana's Dream*. Román byl

napsán v období zvýšeného tlaku kampaní za volební právo žen a rostoucí devastace způsobené globálním konfliktem první světové války. Gilman v něm představila komunitu, v níž žijí pouze ženy, které bez omezující mužské nadvlády pracují na rasovém pokroku lidstva (věnují se „rasové práci“). Gilman byla výrazně ovlivněna teoriemi matriarchální, „gynekocentrické“ kultury jakožto prvotní formy, z níž se vyvinula lidská společnost. Důvodem toho, proč nejranějším lidským společenstvem začali postupně dominovat muži, byly podle sociologů a etnografů příbuzenské vazby a vlastnictví majetku. Tímto převratem vznikla „androcentrická“ společnost (jak ji Gilman nazvala), v níž muži vládnou „parazitujícím“, nepracujícím ženám.

Gilman věřila, že tato fáze lidského vývoje je nyní u konce. Jak ženy, tak „rasa“ by měly prospěch z rovnostářštější společnosti, kde by pohlavní výběr založený na lásce vedl k „vyšší rase“. Román *Herland* pro ni byl prostředkem, s jehož pomocí si mohla představit, jak by nová fáze vypadala a jaké by měla důsledky. Její fantastická utopie vylíčila ženskou společnost kdesi v Jižní Americe, jejíž obyvatelky ve vzdálené minulosti povraždily všechny své muže. Po dvou tisících letech, kdy se ženy rozmnožovaly partenogenezí (jednopohlavní reprodukci) a rodily se jim pouze dcery, si herlandská společnost vypěstovala humanistické hodnoty. Obyvatelky této země měly možnost být inteligentní, fyzicky aktivní a zcela nezávislé na mužích. Mateřství, ať už osobní nebo „společenské“ – ve smyslu péče o společnost –, bylo vysoce ceněno a považováno za základ celé společnosti:

[...] vytoužené mateřství nebylo jen osobní radostí, ale i nadějí národa [...] Všem dívkám je blízké a drahé, tato nádherná radost, korunní čest, nejintimnější, nejosobnější, nejvzácnější stav.

Sexuální vztahy v Herlandu neměly místo. Oděv byl nezatěžující a esteticky příjemný: „krátké vlasy, rozpuštěné a lesklé, žádný klobouk;

oblek z lehké, pevné látky, tuniky a pumpky doplněné přiléhavými kamašemi“. Gilman byla jako vždy praktická a nezapomněla zdůraznit, že idealizovaný oděv měl také prostorné kapsy. Obyvatelky Herlandu žily napůl komunálně – každá měla vlastní ložnici, přijímací pokoj a koupelnu. Pro samotnou autorku, která byla po rozpadu manželství nucena vzdát se opatrovnictví své dcery a vést napůl kočovný život v garsonkách a podnájmech, plný přednášení a aktivismu, musela být tato vize rovněž nadějí na změnu.

Román *Herland* nebyl jen chvalozpěv na životní styl zaměřený na ženy. Zápletkou bylo objevení Herlandu třemi Američany a jejich snaha polapit ženy do párových vztahů. Prvotní pokusy nalákat je na laciné šperky však selhaly a muži museli rychle opravit své prvotní dojmy, které hlavní vypravěč (muž) shrnul následovně:

Jeff a jeho něžně romantické, staromódní představy žen jako popínavých rostlin. Terry a jeho rezolutní, praktické teorie o tom, že existují jen dva druhy žen: ty, které chce, a ty, které nechce.

Obyvatelky Herlandu obklopily každého z vetřelců

ve velkém množství, zjevně lhostejné k tomu, co si asi tak myslí, zjevně rozhodnuté, co s ním udělají, a viditelně schopné si své rozhodnutí vynutit.

Vypravěč žasl nad jejich tělesnou konstitucí:

Podobnou sílu mohou mít ženy rybářů a trhovkyně, jejich síla je však těžká a hrubá. Tyto ženy byly jen atletické – lehké a zdatné.

Navzdory pokusům o získání manželek zbraněmi byli mužští návštěvníci chyceni a donuceni neochotně respektovat herlandskou společnost a její formy „vyššího přátelství“. Nakonec se všichni tři